

Ὁ Ἀκαδημαϊκὸς κ. **Εὐάγγελος Μουτσόπουλος**, παρουσιάζοντας τὸ βιβλίον τοῦ κ. Βασίλη Βιτσαξῆ, *Ὁ στοχασμὸς καὶ ἡ πίστις, Ἀρχαιότητα – Χριστιανισμός*, 2 τόμοι, Ἀθήνα, Ἑστία, 1991, 299 καὶ 493 σσ., λέγει τὰ ἑξῆς:

Κύριε Πρόεδρε, ἐπιθυμῶ νὰ ἀπευθυνθῶ ἐν συντομία πρὸς τὴν ὁλομέλεια τῆς Ἀκαδημίας, προκειμένου νὰ ἐλκύσω τὴν προσοχὴ τῶν κκ. συναδέλφων ἐπὶ μιᾷ, κατὰ τὴν γνώμην μου, σημαντικώτατης φιλοσοφικῆς συμβολῆς ποὺ περιέχεται στὸ πρόσφατα κυκλοφορῆσαν δίτομο ἔργο τοῦ πρέσβεως κ. Βασίλη Βιτσαξῆ ὁ ὁποῖος ἐπὶ δεκαετίες ὀλόκληρες ἐπιτυχῶς ἠναλῶθη ὄχι μόνον στὴν ἀξιοπρεπῆ ἐκπροσώπηση τῆς Ἑλλάδος στὶς χῶρες ὅπου ὑπηρέτησεν, ἀλλὰ καὶ στὴν δημιουργία πνευματικῶν φιλελληνικῶν ἐστίων ἐδραιωθείσων ἐπὶ αὐστηρῶς ἀνθρωπίνων, ἀλλὰ καὶ διαρκουσῶν, σχέσεων. Ὁ κ. Βιτσαξῆς ἔχει τύχει παγκόσμιας προβολῆς καὶ ἀναγνωρίσεως χάρις στὰ ποιήματά του, στὰ δοκίμιά του καὶ στὶς φιλοσοφικὲς καὶ θρησκευτιολογικὲς του μελέτες. Τὰ περισσότερα τῶν ἔργων του ἔχουν ἤδη μεταφραστῇ ἢ διατελοῦν ὑπὸ μετὰφρασιν σὲ πλείστες γλῶσσες. Ὡς ἐκ τούτου, δὲν παρουσιάζω ἐνώπιόν Σας ἔργο συγγραφέως ἀγνώστου, ἀλλὰ ἀντιθέτως ἔργο μύστου, καὶ τὸ ὁποῖον, πέρα τῶν αὐτοτελῶν ἐσωτερικῶν του ἀρετῶν, συνοψίζει τὰ προηγούμενα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀξιοποιεῖ περαιτέρω.

Τὸ νέο ἔργο του, 792 σελίδων συνολικῶς, ὁ κ. Βιτσαξῆς ἐπιγράφει *Ὁ στοχασμὸς καὶ ἡ πίστις*, προσθέτοντας τὸν ὑπότιτλον: *Ἀρχαιότητα-Χριστιανισμός*. Ἐξοχος γνώστης τῆς Ἰνδικῆς διανοήσεως — ἃς ἀναφερθῇ ἐδῶ ἓνα ἀπὸ τὰ προηγούμενα ἔργα του: *Πλάτων καὶ Οὐπανισάδες* ποὺ κυκλοφορεῖται ἤδη σὲ πέντε εὐρωπαϊκὲς καὶ ἀσιατικὲς γλῶσσες, καὶ ποὺ καθιστᾷ, μὲ διαύγειαν, προσιτὴ τὴν σχέσιν τῆς διανοήσεως αὐτῆς πρὸς τὴν ἑλληνικὴ—ὁ συγγραφεὺς χωρεῖ στὴ συγκριτικὴν ἀποτίμησιν τῶν κοινῶν σημείων στὰ ὁποῖα οἱ δύο στοχαστικὲς παραδόσεις συναντῶνται· σημείων ποὺ καθ' ἑαυτὰ προσδιορίζονται μέσ' ἀπὸ συγκεκριμένους ἔννοιες διατυπούμενες κατὰ τρόπον ὁμόλογον, ἀλλὰ καὶ συγχρόνως διάφορον, καὶ ποὺ συνιστοῦν ἀληθινούς κοινούς τόπους δραστηριοποιήσεως τῶν ἀντιστοιχῶν συνειδήσεων. Ἡ δομὴ τοῦ ἔργου, δηλαδή, συγκροτεῖται ἀπὸ τὴν θεμελιακὴ σύγκρισιν τῶν ἑλληνικῶν καὶ τῶν Ἰνδικῶν ἀντιλήψεων ἐπὶ σειρᾷ οὐσιωδῶν προβλημάτων. Ἐπὶ τῆς δίστημης αὐτῆς βάσεως ὁ συγγραφεὺς ἐπιθέτει τὸ μεταγενέστερον ἐποικοδόμημα τοῦ χριστιανισμοῦ, ὥστε ἡ περαιτέρω ἔρευνά του νὰ καθίσταται τρίσημη· μ' ἄλλους λόγους, νὰ εἶναι ὁ ἴδιος σὲ θέσιν νὰ

διακρίνει ὅσα ἡ φιλοσοφικὴ ἐπεξεργασία τοῦ χριστιανικοῦ μηνύματος ὀφείλει στὴν διανόηση τοῦ παρελθόντος.

Πρέπει ἐξ ἀρχῆς νὰ τονιστῇ ἡ ὀρθότης τῆς ἐρευνητικῆς αὐτῆς δομῆς, κυρίως ἀπὸ πλευρᾶς ἐπιστημολογικῆς, καθ' ὃ μέτρον αὐτὴ στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀναμφισβήτητης ἱστορικῆς πραγματικότητος τὴν ὁποίαν κ' ἡ ἴδια αὐτὴ δομὴ σέβεται πιστά. Ἀπὸ πλευρᾶς μεθοδολογικῆς, πάλιν, ἡ γενικὴ θεώρηση ἐστιάζεται σὲ πέντε καίρια θέματα-πόλους ἢ πέντε ἐνότητες γύρω ἀπὸ τίς ὁποῖες ὁργανώνεται ἡ ἔρευνα, ἔτσι, ὥστε ἡ προσπάθεια τοῦ συγγραφέως νὰ μὴ διαχέεται σὲ μεμονωμένες ἄσκοπες ἀναζητήσεις εὐτελειῶν. Τὰ θέματα αὐτὰ ἀναφέρονται, μὲ τὴ σειρὰ κατὰ τὴν ὁποίαν ἐξετάζονται, στὴν ἀποκάλυψη, στὴν λύτρωση, στὸν χρόνον, στὸ τριαδικόν τοῦ ἀπολύτου καί, τέλος, στὴν ἴδια τὴν ἔννοια τοῦ ἀπολύτου. Ὁ ἰσχυρισμὸς περὶ τῆς ὑπερβατικῆς προελεύσεως κάποιας διδασκαλίας, γύρω ἀπὸ τὰ αἰώνια ἐρωτήματα τοῦ ἀνθρώπου, πού προσπαθεῖ νὰ προσεγγίσει ὁ στοχαστικὸς (ἢ ὁ ἱερός) λόγος, ἀποτελεῖ ἀξιοπρόσεκτο, ὅχι ὅμως καὶ σπάνιο, φαινόμενο στὸν ἀρχαῖον ἐλληνικὸ καὶ ἰνδικὸ χῶρο.

Ἡ «ἀποκάλυψη» αὐτὴ τῆς «ἀλήθειας» στοὺς φιλοσόφους-ποιητάς, στοὺς μύστας καὶ στοὺς ἰδρυτὰς θρησκειῶν στὴν Ἀνατολή, «ἀποκάλυψη» πού περιβάλλει τίς διδασχές των μ' ἑλκυστικὸ μυστηριακὸ φῶς καὶ τίς θωρακίζει μὲ τὴν ἀπαίτηση περὶ ὑπερκόσμιας προελεύσεώς των, περιγράφεται στὴν πρώτην ἐνότητα, ὅπου ἐξετάζονται κι ἀναλύονται οἱ ποικίλες μορφικὲς ἰδιοτυπίες ὑπὸ τίς ὁποῖες ἡ ἴδια ἀπαντᾷ ἀπὸ τὸν Παρμενίδη καὶ τὸν Ἑμπεδοκλῆ ὡς τοὺς Ἰνδοὺς ὁραματιστάς καὶ τὸν Βούδδα. Παράλληλα, ἡ χριστιανικὴ πίστη σὲ μιὰν ἰδικὴ τῆς καίριαν ἀποκάλυψη, ἀντιπαρατίθεται πρὸς τίς ἀνάλογες, ὅχι ὅμως καὶ ταυτόσημες, «ἀποκαλύψεις» πού ἀπαντοῦν στὸν ἀρχαῖο στοχαστικὸν ἀλλὰ καὶ θρησκευτικὸν χῶρο ἔτσι, ὥστε νὰ προκύπτουν ἀνάγλυφες οἱ σημαντικὲς μεταξὺ τους διαφορές, ἀλλὰ κ' οἱ ὑπάρχουσες ἀναλογίες.

Ἡ ὑπαρξιακὴ ἀγωνία καὶ τὸ πανανθρώπινο αἷτημα λυτρώσεως, μὲ τίς φιλοσοφικὲς, τίς θρησκευτικὲς καὶ τίς ἱστορικὲς (καὶ κοινωνικὲς ἀκόμη) προεκτάσεις του, ἀποτελεῖ τὴν ἐρευνητικὴν περιοχὴ πρὸς τὴν ὁποία ὁ συγγραφεὺς στρέφει τὴν προσοχὴν του στὴ δεύτερην ἐνότητα. Τὰ ἐρωτήματα γύρω ἀπὸ τὴν ψυχὴ καὶ τὴν τύχη τῆς, ἀλλὰ καὶ τὰ δεσμά τῆς (κληρονομικὰ ἢ ἐπίκτητα), ἡ ἑτεροσωτηριακὴ ἢ αὐτοδύναμη λύτρωση κ' ἀκόμη τὸ πρόσωπο κάποιου σωτῆρος, ἀπὸ τὴν ὀρφικὴν παράδοση καὶ τὸν Ἡριπεπαῖον ὡς τὸν Κρίσνα καὶ τὸν «ὁδηγὸ» Μαχαβίρα, ἐξετάζονται καὶ σχολιάζονται ὑπὸ τὸ φῶς τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν καὶ ἰνδικῶν πηγῶν. Παράλληλα, γίνεται ἀναφορὰ στὴν σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ὅπως τὴν ὑποδηλώνουν ὁ εὐαγγελικὸς λόγος κ' ἡ θυσία τοῦ Ἰησοῦ ἔτσι, ὥστε νὰ καθίσταται δυνατὴ μιὰ συγκριτικὴ θεώρηση

τῶν διαφόρων «δόδων» τῆς λυτρώσεως. Συναφῶς, ὁ χρόνος, κυκλικὸς ἢ εὐθύγραμμος, δημιουργημένος ἢ ἀναρχος, πραγματικὸς ἢ φαινομενικὸς, ἐξετάζεται σὲ μιὰ τρίτην ἐνότητα, ὅπως ἀκριβῶς ἀντιμετωπίστηκε: εἴτε δηλαδὴ ὡς θεὸς εἴτε ὡς ἔννοια, στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν Ἰνδία, κ' ὅπως συμπερασματικὰ προβάλλει μέσ' ἀπὸ τὰ βιβλικὰ κείμενα, ἰδιαίτερα ὡς «ἀναμονὴ ἐπιδεχόμενῃ πλήρωμα», κατὰ τὸν ἱερὸν Λύγου-στῖνον. Ἡ συγκριτικὴ ἀναφορὰ τοῦ συγγραφέως στὶς διαφορὰς περὶ χρόνου ἀντιλήψεις καταλήγει στὴν διαπίστωση τῆς ἐπιδράσεως ποὺ ἐκεῖνες ἤσκησαν ἐπὶ τῆς στάσεως τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στὴ ζωὴ καὶ στὴ μοῦρὰ του, ἀλλὰ κ' ἐπὶ τῆς γενικώτερης πορείας τῶν κοινωνιῶν μέσα στὴν ἱστορία.

Ἡ τριαδικὴ σύλληψις τῆς ἐννοίας τοῦ θεοῦ ἢ τῆς «πρώτης ἀρχῆς» διαπιστώνεται, ἐντὸς μιᾶς τέταρτης ἐνότητος τοῦ ἔργου, σὲ πολλὰ ἑλληνικὰ στοχαστικὰ ρεύματα, ἀλλὰ καὶ στὸ σύνολο σχεδὸν τῶν θρησκευτικῶν δοξασιῶν ποὺ ἐπικράτησαν, ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, στὸν Ἰνδικὸ χῶρο. Πρὸς αὐτὲς τὶς τριαδικὰς ἢ τριθεϊκὰς ἀντιλήψεις τοῦ ἀπολύτου ἀντιπαράκειται καὶ ἀναλύεται συγκριτικὰ ἡ μυστηριακὴ τριαδικότης τῶν ὑποστάσεων τοῦ θεοῦ κατὰ τὸ χριστιανικὸν δόγμα.

Τέλος, ἡ ἴδια ἡ φύσις (ἢ ἡ οὐσία) τοῦ ἀπολύτου (ἢ τῆς θεότητος), ὅπως τὴν συνέλαβεν ἡ ἀνθρώπινη διανόησις καὶ ὅπως τὴν προέβαλαν τὰ παντοῖα θρησκευτικὰ ρεύματα στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν Ἰνδία, ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενο τῆς πέμπτης καὶ τελευταίας ἐνότητος. Ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει ἐδῶ τὴν θέση τοῦ θεοῦ μέσα στὶς ἑλληνικὰς καὶ τὶς Ἰνδικὰς κοσμολογικὰς (ἐνιστικὰς ἢ δυϊστικὰς) κατασκευάς, καὶ στὶς διαφορὰς θεϊστικὰς προσβάσεις πρὸς τὴν θεότητα, διαδοχικῶς ὑπὸ τὸ φῶς τῶν διαφόρων θρησκευτικῶν τύπων: ἀπὸ τοῦ πανθεισμοῦ, τοῦ πανενθεισμοῦ, τοῦ πολυθεισμοῦ, τοῦ ἐνοθεισμοῦ καὶ τοῦ μονοθεισμοῦ, ὡς καὶ αὐτῆς τῆς ἀρνησιθείας ἢ ὁποῖα, στὸ σημεῖο αὐτό, συνιστᾷ διαλεκτικὴν ἀντίθεση. Ἡ σχετικὴ ἔρευνα καταλήγει στὴν ἀντιπαράθεση τῆς χριστιανικῆς περὶ θεοῦ διδασκαλίας καὶ τῆς φιλοσοφικῆς τῆς ἐπεξεργασίας ἐκ μέρους τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καί, γενικώτερα, τῆς χριστιανικῆς διανοήσεως.

Στὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς ἔρευνας ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον ἐμφανίζει ἡ προσκόλλησις τοῦ συγγραφέως στὶς πηγές, ἀπὸ τὶς ὁποῖες προκύπτει ἡ ὑπαρξὴ, πέρα τῶν οἰωνδῆποτε μονοθειστικῶν σκιρτημάτων ἢ μονιστικῶν ἢ ἐνοθειστικῶν ἀντιλήψεων, αὐτόχρημα μονοθειστικοῦ κηρύγματος τόσο στὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ὅσο καὶ στὴν ἀρχαίαν Ἰνδία ὅπου, μάλιστα, παρόμοιες τάσεις ἐπιζοῦν ἀκόμη, παρὰ τὴν ἰσχύουσαν παραδοσιακὴν Ἰνδουικὴν πληθυντικὴν πρόσβαση πρὸς τὴν θεότητα. Ἰδιαίτερης προσοχῆς ἄξια εἶναι κ' ἡ ἀναφορὰ τοῦ συγγραφέως στὴν ἀντίληψιν περὶ ἀτομικῆς δομῆς τῆς ὕλης, ἢ ὁποῖα ἀπαντᾷ καὶ στὴν ἀρχαίαν Ἰνδία ἐπὶ ἐπιπέδου τόσο φιλοσοφικοῦ ὅσο καὶ θρησκευτικοῦ.

“Ένας λεπτομερής πίνακας χρονολογικῶν ἀντιστοιχιῶν μεταξύ τῶν ἐλληνικῶν, τῶν Ἰνδικῶν καὶ τῶν χριστιανικῶν στοχαστικῶν ρευμάτων, καὶ ἓνα πολὺ ἐκτεταμένο γλωσσάριο σανσκριτικῶν φιλοσοφικῶν ὅρων, ἰδιαίτερα χρήσιμο σ’ ὅποιον ἐπιθυμεῖ ν’ ἀσχοληθῇ συστηματικώτερα στὴν ἀρχαίαν Ἰνδικὴ διανόηση, συμπληρώνουν τὸ ὅλον ἔργο.

“Ὅ,τι ὅμως προέχει, εἶναι ὅχι τόσο ἡ παρακολούθηση τῶν ἐπὶ μέρους περικομμένων τοῦ ἔργου, πράγμα εὐχερῶς ἐφικτὸ ἀπὸ τὴν ἀπλὴν ἀνάγνωση τοῦ σχετικοῦ πίνακος, ὅσον ἡ ἐξάρση τῆς ἀξιέπαινης πρωτοτυπίας τῆς μεθόδου τὴν ὁποίαν ὁ συγγραφεὺς ἀκολούθησε, προκειμένου νὰ δαμάσει [τὸ χάος τῶν διαθέσιμων πληροφοριῶν καὶ νὰ συγκροτήσῃ δημιουργικά, ἐξ αὐτῶν, ἓναν κόσμον ἐπιστημονικῶς ἄψογον καὶ νοηματικῶς ὑπηγμένον ὑπὸ ἐνιαῖα κριτήρια ἀδιαμφισβήτητα.

Τὸ μεθοδολογικῶς σημαντικὸ χαρακτηριστικὸ τῆς ἐργασίας τοῦ κ. Βιτσαξῆ εἶναι ἡ ἐξ ἀρχῆς διάκριση καὶ ἡ ἐν συνεχείᾳ παρακολούθηση τῆς διαίτησ τῶν παντοίων στοχαστικῶν ρευμάτων, φιλοσοφικῶν καὶ θρησκευτικῶν, καθὼς κ’ ἡ, ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῆς τῆς διακρίσεως καὶ αὐτῆς τῆς παρακολούθησως, ἐκτίμηση τῆς ἰδιότυπης χοιᾶς ποὺ τὸ κάθε θέμα προσλαμβάνει ἐρχόμενο σ’ ἐπαφὴν πρὸς κάθε ρεῦμα, καὶ ἀναδεικνύμενον ὑπ’ αὐτοῦ. Τὸ κύριο χαρακτηριστικὸ τοῦ ἔργου εἶναι ἡ ἐξαντλητικότης μὲ τὴν ὁποίαν ὁ συγγραφεὺς ἀντιμετωπίζει, πρῶτον, τὰ διαθέσιμα στοιχεῖα· δεύτερον, τὰ δομικὰ σχήματα στὰ ὁποῖα τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἐντάσσονται· τρίτον, τοὺς ἐννοιακοὺς κ’ ἐρμηνευτικοὺς διαφορισμοὺς στοὺς ὁποίους οἱ ἀντίστοιχοι ἐντάξεις ἀπολήγουν· καί, τέταρτον, τίς εἰς δεύτερον βαθμὸν δυνατότητες συσχετισμοῦ τῶν διαφοριζομένων ἀντιλήψεων, χάριν διατυπώσεως πάντοτε συνεπῶν συμπερασμάτων, τίς περισσότερες φορὲς ἄκρως ἀνανεωτικῶν τῶν μέχρι σήμερα κρατουσῶν θέσεων.

Οἱ σχέσεις μεταξύ ἀνατολικῶν στοχαστικῶν κόσμων καὶ ἐλληνικῆς φιλοσοφίας κ’ οἱ ἐλληνικὲς συνιστώσες ποὺ πρωτοστάτησαν στὴν διαμόρφωση τῆς χριστιανικῆς διανοήσεως ἦσαν ἤδη γνωστές, κ’ ἡ περαιτέρω ἐπὶ μέρους διερεῦνησὴ των εἶναι, ὡς σήμερα, ἀρκούντως προωθημένη. Εἶναι, συγκεκριμένα, γνωστὴ ἡ ἐπικοινωνία μεταξύ συνειδήσεων, χάρις τὴν διακίνηση τῶν ἀγαθῶν, ἀπὸ τὴν Ἰνδία ὡς τὸ Αἰγαῖο, διὰ μέσου τοῦ ἱρανικοῦ ὑψιπέδου.

Ὁ κ. Βιτσαξῆς δὲν ἀξιοποιεῖ ἀπλῶς τίς γνώσεις αὐτὲς συνθετικά· ἡ σύνθεσίς του τοῦ ἐπιτρέπει νὰ τίς ὑπερβῇ καὶ νὰ προχωρήσῃ σ’ ἀξιολογήσεις τίς ὁποῖες ἡ ἀκριβολογία του κ’ ἡ αὐστηρότητα τῆς κριτικῆς του δυνάμειως καθιστοῦν ἐπιστημονικῶς ἐπιβεβλημένες, σὲ σημεῖο ὥστε τὸ ἴδιο τὸ ἔργο του νὰ ἐπιβάλλεται ὡς μιὰ δυναμικὴ συνθετικὴ προσφορά ποὺ ὑπερβαίνει καθοριστικὰ τίς μέχρι σήμερα

γνώσεις μας ἐπὶ τῶν θεμάτων ποὺ τίγονται σ' αὐτήν, καὶ ν' ἀποβαίνει, ἂν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν οἱ σχετικοὶ πίνακες, ἔργο ἀναφορᾶς, δηλαδὴ ἔργο κλασσικό· κι ἂν μάλιστα ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ αἰσθητικὴ ἀριότης τῆς ἐμφανίσεώς του, ἔργο εὐρωπαικὸ πού, προσωπικῶς καὶ μὲ συναίσθηση τῆς εὐθύνης τῶν λόγων μου, εὐχομαι σύντομα νὰ μεταφραστῇ σὲ μιὰν διεθνῇ γλῶσσα.

Περαίνω τὸν λόγον, Κύριε Πρόεδρε, δηλώνοντας πὼς προτίθεμαι ἐκθύμως νὰ προτείνω, ὅσονούπω, τὴν βράβευση τοῦ κ. Βιτσαξῆ γιὰ τὸ σημαντικὸ αὐτὸ ἀπόκτημα τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφικῆς ἐρεῦνης.